

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL ANTROPOLOGIC AL UNOR SCHELETE DE LA SFÎRȘITUL EPOCII BRONZULUI (CULTURA NOUA) ȘI ÎNCEPUTUL EPOCII FIERULUI DIN MOLDOVA

Sfârșitul vârstei bronzului și începutul epocii fierului constituie o perioadă foarte importantă, dat fiind că atunci au trebuit să se închege primele grupări ce au dat naștere, mai târziu, în epoca a doua a fierului, grupului etnic geto-dac. Iată de ce cunoașterea structurii antropologice a triburilor care au trăit în aceste timpuri este deosebit de interesantă și necesară.

Pînă în prezent, dacă în cunoașterea structurii antropologice a populațiilor neolitice și în special eneolitice s-au făcut unele progrese, cunoașterea populațiilor din epoca bronzului și a Hallstattului este de abia la începuturile sale. Astfel, în ceea ce privește epoca bronzului nu s-a publicat decît o lucrare cu caracter preliminar referitoare la populația din cultura Monteoru¹, iar asupra populației din cultura Noua de asemenea numai o lucrare².

În legătură cu Hallstattul, nu a apărut decît lucrarea lui N. Harasim asupra scheletelor de la Gogoșu și Balta Verde³. Din nefericire nu toate aceste lucrări cuprind și o analiză tipologică detaliată. În schimb, o serie de studii privind aceste epoci sînt în curs de publicare sau de elaborare, așa cum este acela asupra scheletelor de la Pir — cultura Otomani⁴ —, asupra seriei de schelete de la Trușești — cultura Noua⁵ —, de la Zimnicea — bronz⁶ —, și asupra scheletelor de la Morești — cultura Noua⁷.

Datele obținute asupra acestor colecții, în special acolo unde am colaborat la studiul respectiv, le-am folosit în scop comparativ, întrucît stabilirea unor concluzii, chiar parțiale, nu este posibilă decît pe baza unei priviri mai largi asupra întregii probleme.

¹ E. Repciuc et Al. Gheorghiu, *Les squelettes de l'époque de bronze de la station Monteoru Sarata, dep. de Buzău*, în *Recueil d'études médicales*, Buc., 1949, p. 109-167.

² I. G. Russu, M. Șerban, N. Motioc, T. Farkaș, *Date antropometrice asupra populației vechi (epoca tîrzie a bronzului) din regiunea Cluj*, în *Morfologia normală și patologică*, I, 1958, p. 61-131.

³ N. Harasim, *Cercetări asupra caracterelor morfologice ale craniilor din cimitirele hallstattiene de la Gogoșu și Balta Verde*, în *PAn.*, III, 1957, p. 47-72.

⁴ O. Necrasov și M. Cristescu, *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în comuna Pir, aparținînd culturii Otomani*, în *PAn.*, IV, sub tipar.

⁵ O. Necrasov și M. Cristescu, *Studiul antropologic al scheletelor de la Trușești. aparținînd culturii Noua*, sub tipar.

⁶ Abdalla Kalanga, *Studiul antropologic asupra populației din epoca de bronz și prima epocă a fierului la Zimnicea*, în manuscris.

⁷ Lucrare în curs de apariție.

Materialul osteologic care face obiectul studiului de față aparține la două epoci diferite, o parte din el datînd de la sfîrșitul epocii bronzului și aparținînd culturii Noua, iar altă parte din Hallstattul timpuriu.

I. STUDIUL ANTROPOLOGIC AL SCHELETELOR APARTINÎND SFÎRȘITULUI EPOCII BRONZULUI (CULTURA NOUA)

Aceste schelete, aparținînd aceleiași epoci, epoca bronzului, și aceleiași culturi, cultura Noua, provin din două localități diferite. Unele din acestea au fost descoperite în cursul săpăturilor executate la Ciritei (Piatra Neamț) de către Muzeul din Piatra Neamț, iar altele ne-au fost încredințate de către N. Zaharia și Em. Zaharia, ele fiind descoperite întîmplător la Lețcani.

I. SCHELETELE DE LA CIRITEI (PIATRA NEAMȚ)

Materialul osteologic care ne-a parvenit de la Ciritei provine din două morminte: un mormînt dublu (M. II) și un mormînt individual (M. VI).

MORMÎNTUL Nr. II

Inventarul osteologic

Mormîntul dublu nr. II cuprinde resturile osoase ale unei femei adulte (N.-1) și ale unui copil de cca. 8—9 ani (N.-2).

Scheletul nr. 1 este reprezentat printr-un craniu lipsit de jumătatea stîngă a feței și de porțiunea nucală a solzului occipital. Mandibula, deși foarte fragmentată, a putut fi recuperată în întregime. Restul scheletului este reprezentat doar prin diafiza unei tibii și prin femurul stîng incomplet.

Scheletul nr. 2 este lipsit de craniu, iar din scheletul post-cranian sînt prezente cele două femure și fragmente de tibii și de humerus.

Sexul și vîrsta

Scheletul nr. 1 a aparținut cu siguranță unei femei adulte în jurul a 30 de ani. *Scheletul nr. 2* considerăm, cu probabilitate, că a aparținut unui copil de cca. 8—9 ani. O precizare însă a vîrstei sale nu este posibilă, întrucît craniul lipsind, nu dispunem de dinți a căror ordine de apariție ne-ar fi oferit un criteriu precis de determinare a vîrstei.

Principalele caracteristici antropologice ale scheletului nr. 1

Craniul neural al acestui schelet este de lungime și lărgime mijlocie (181 mm și 135 mm), ceea ce dă un indice cefalic doliocran (74, 59) la limită cu mezo-crania. Înălțimea poro-bregmatică raportată la lungime și lărgime dă indici de categorie mijlocie (ortocran: 61,48 și metriocran 81,48). Fruntea este mijlociu de largă și de tip eurimetop (76,30). Curba sagitală merge de la nazion pînă la metopion aproape drept, ceea ce indică o frunte dreaptă, după care urmează un

arc de cerc cu raza mare care coboară lin pînă la obelion, dar care cade brusc apoi pînă la lambda formînd un meplat prelambdic. De la lambda pînă la inion curba formează un arc de cerc cu raza mică, ceea ce indică un occipital foarte bombat.

Privit în norma verticală, craniul apare ovoid, iar în norma occipitală, în formă de casă.

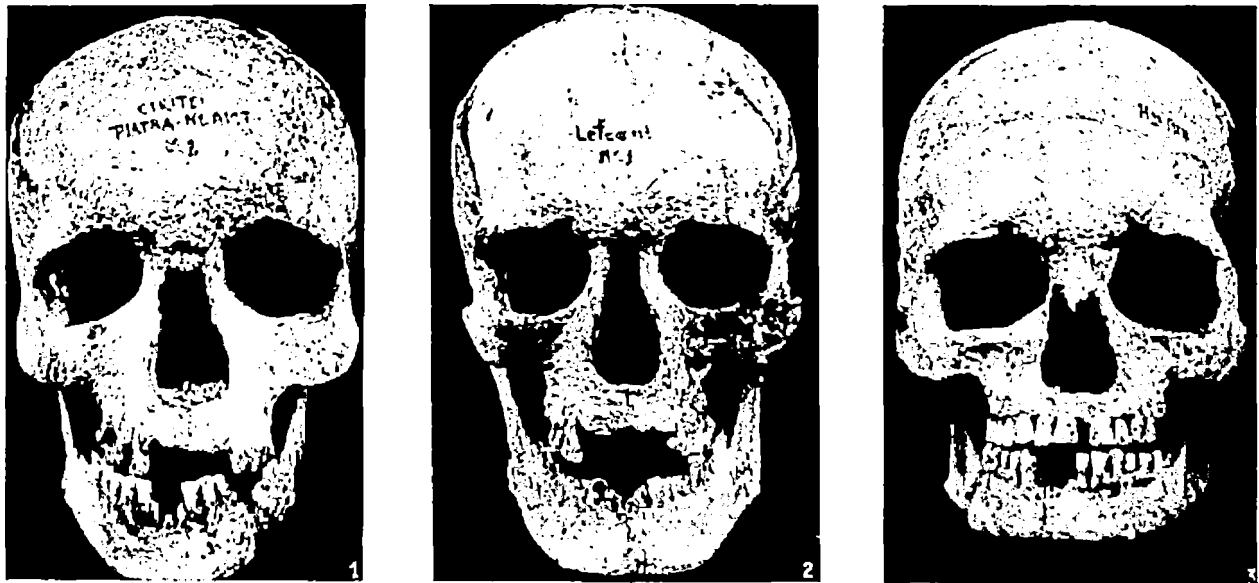

Fig. 1. — 1, Craniul scheletului nr. 1 de la Ciritei-Piatra Neamț (cultura Noua); 2, craniul scheletului nr. 1 de la Lețcani (cultura Noua); 3, craniul scheletului nr. 27 de la Holboca (Hallstatt timpuriu).

Relieful cranian este în general foarte slab, cel glabellar fiind de gradul 1, iar cel occipital de gradul 0.

Masivul facial este destul de înalt (70 mm) și îngust, (124 mm), ceea ce se reflectă și în indicele facial de tip lepten (56,45). Orbitale de formă rectangulară și joase reprezintă un indice orbital de tip camecon (75,00). De remarcat un anumit mezognatism total și un mezognatism alveolar mai accentuat. Malarele sînt ușor frontalizate și orientate oblic de sus în jos și dinapoi înainte. Deși regiunea fosei canine este incompletă, după porțiunea prezentă se poate judeca că aceasta trebuia să fi fost destul de slab pronunțată.

Dinții nu prezintă nici o urmă de carie dentară, iar în ceea ce privește erodarea lor, M_1 este puternic erodat, în timp ce M_2 și M_3 sînt foarte slab erodați, ceea ce indică o vîrstă tînără.

Mandibula este în general gracilă, cu ramul vertical îngust și extrem de oblic. Ramul orizontal la joncțiunea sa cu ramul vertical este îngust, dar apoi, în regiunea anterioară, devine înalt, schițînd astfel o ușoară curbă a lui Spy. Mentonul este de tip piramidal cu baza foarte îngustă.

Scheletul post-cranian, am văzut deja că este reprezentat numai prin diafiza unei tibii și prin 2/3 superioare din femurul stîng. Aceste fragmente ne-au permis să stabilim indicele de platicnemie și respectiv de platimerie. În această privință este interesant de subliniat că în timp ce femurul este tipic platimer (72,41), tibia este de tip euricnem (71,43).

Talia. Neavînd nici un os lung întreg, talia nu a putut fi precizată, dar judecînd după fragmentul de femur destul de mare, deducem că aceasta trebuie să fi fost de categorie mijlocie.

Diagnoza. Acest schelet, gracil, de talie feminină mijlocie, cu craniul ovoid și de tip doliocran, cu occipitalul foarte bombat, cu un masiv facial lepten și

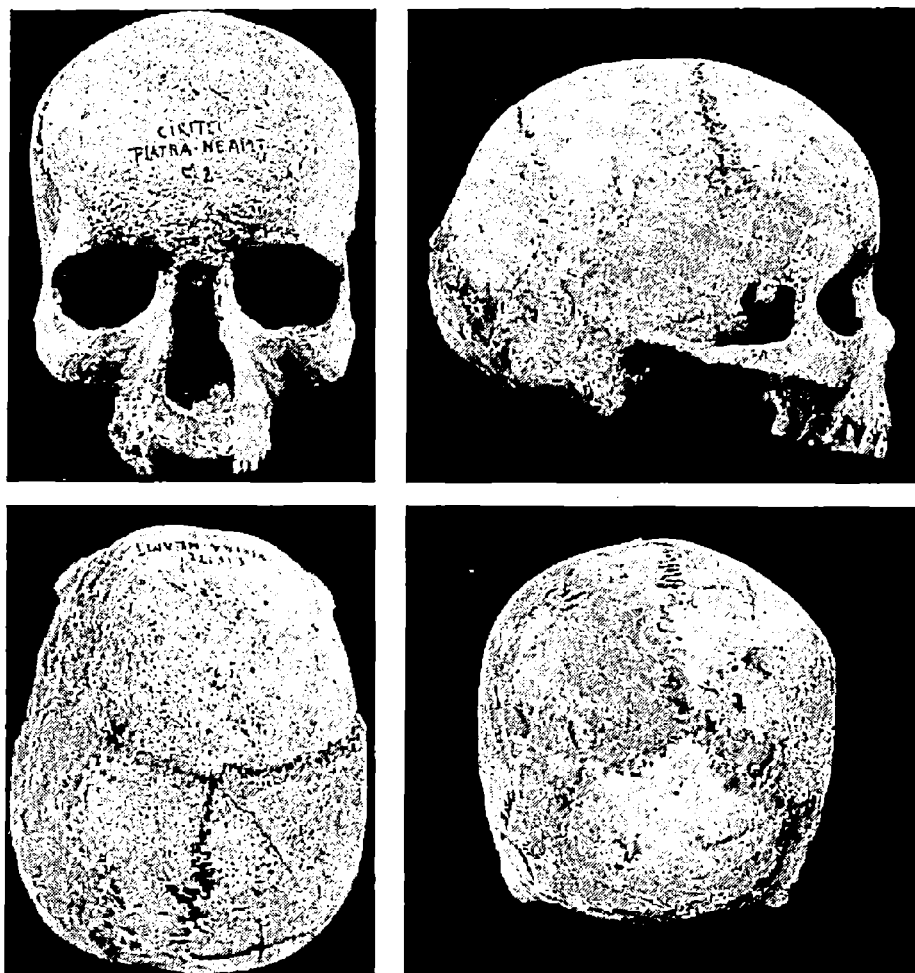

Fig. 2. — Craniul scheletului nr. 1 de la Ciritei-Piatra Neamț (cultura Noua).

cu mandibula îngustă cu un menton ascuțit și bine conturat, ne indică că sîntem în prezența unui tip mediteranoid. Forma orbitelor, rectangulare și joase, meplatul prelambdic, cît și o anumită frontalizare a malarelor adaugă acestui tip predominant mediteranoid și unele slabe influențe cromagnoide.

MORMÎNTUL Nr. VI

Resturile osoase care ne-au parvenit din acest mormînt sînt extrem de puține. În acest mod ele nu se pretează unui studiu. Sînt prezente doar următoarele piese osoase: femurul drept incomplet, fragmente de tibii și de peronee și două astragale. Craniul este cu totul absent. Piesele osoase prezente fiind de masivitate

mijlocie, nu putem face nici măcar o apreciere asupra sexului individului căruia ele i-au aparținut. Asupra vârstei sale, putem spune că este vorba cu siguranță de un adult, întrucât cartilagiile de creștere sînt complet închise.

2. SCHELETELE DE LA LETCANI

Descoperite întîmplător la săpatul unei vii, aceste schelete, în număr de trei, ne-au parvenit incomplete și într-o stare de conservare foarte proastă.

SCHELETUL Nr. 1

Inventarul osteologic

Din fragmentele craniului nr. 1 s-a putut restaura craniul în condiții relativ bune, fiind însă lipsit de ambele apofize ascendente ale maxilarului superior, de malarul stîng, precum și de baza neurocraniului. Din restul scheletului posedăm numai un fragment din femurul drept și două astragale.

Sexul și vârsta

Judecînd după gradul de obliterare a suturilor și după abraziunea dinților, acest schelet a aparținut unei femei mature (35—40) de ani).

Principalele caracteristici antropologice

Craniul neural al acestui schelet prezintă un indice cefalic doliocran (72,04), diametrul său antero-posterior fiind destul de scurt (186 mm), iar cel transversal fiind destul de îngust (134 mm). Înălțimea poro-bregmatică este mijlocie, ceea ce dă un indice vertico-longitudinal de tip ortocran (59,14) și un indice vertico-transversal de tip metriocran (82,09). Fruntea este ușor înclinată și de tip eurimetop (76, 43). De formă ovoidă în norma verticală și de casă în cea occipitală, acest craniu prezintă în general un relief destul de slab (relieful glabelar de gradul 2, iar cel occipital tot de gradul 2). Occipitalul este mijlociu de bombat.

Masivul facial este de lungime și lărgime mijlocie (68 mm și 127 mm), ceea ce dă un indice facial de tip mezen (52,18). Malarele mijlociu de dezvoltate prezintă o orientare mai mult temporală. Fosa canină este pronunțată. Indicele nazal nu a putut fi stabilit, lipsind marginea aperturii piriforme. Orbitalele rectangulare sînt de tip cameconc (75,00).

Mandibula este în general gracilă, dar ramul său orizontal este destul de înalt. Ramul vertical este scurt și mijlociu de larg. Mentonul este de tip piramidal cu baza însă extinsă și mărginită de tuberculi laterali.

Dinții, atît la falca superioară cît și la cea inferioară, nu prezintă carie dentară, dar sînt puternic erodați. Dat fiind faptul că suturile craniene sînt deschise, cu excepția părții temporale a suturii coronare, ceea ce denotă o vîrstă relativ tînără, puternica eroziune a dinților denotă că acest individ utiliza o hrană dură.

Scheletul postcranian am văzut că este reprezentat numai prin două astragale și un fragment din femurul drept care este platimer (75,00).

Talia. Neposedînd nici un os lung întreg, talia nu a putut fi stabilită, dar judecînd după fragmentul de femur prezent ea trebuie să fi fost de categorie mijlocie.

Diagnoza. Craniul pronunțat doliocran (72,04), relativ jos, de formă ovoidă, cu occipitalul mijlociu de bombat, cu fața de înălțime și lărgime mijlocie,

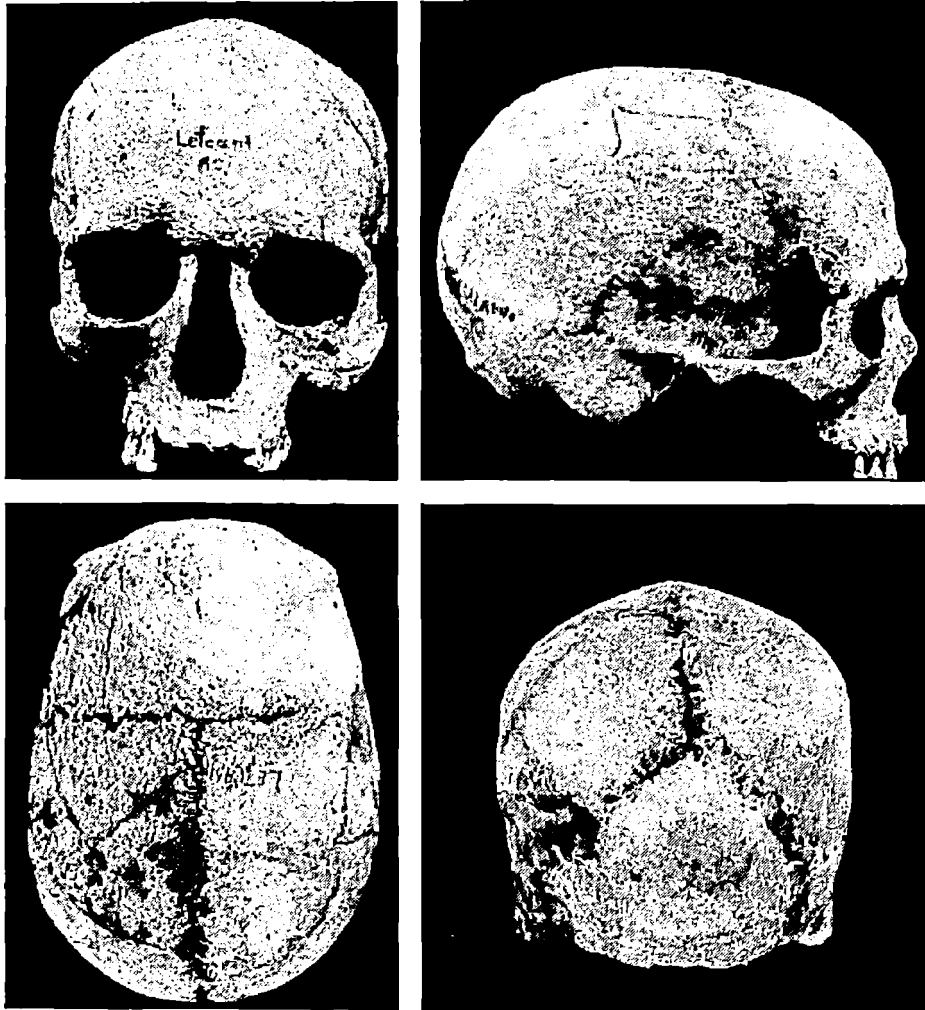

Fig. 3. — Craniul scheletului nr. 1 de la Lețcani (cultura Noua).

cu orbitele rectangulare și joase cu fosa canină adîncită, cu mandibula prezentînd un menton bine conturat, încadrează acest schelet în tipul mediteranoid, influența cromagnoidă nefăcîndu-se simțită, de data aceasta, decît în orbitele de tip cameconc.

SCHELETUL Nr. 2

Inventarul osteologic

Din fragmentele craniene ce ne-au parvenit de la craniul acestui schelet, nu s-a putut restaura decît o calotă incompletă. Din scheletul postcranian posedăm

femurul stîng, lipsit de condilul medial, un fragment din femurul drept, două tibii lipsite de epifizele inferioare, ambele cubitusuri, radiusul drept, un fragment din humerusul stîng și fragmente ale ambelor peronee.

Sexul și vîrsta

Acest schelet, deși incomplet, ne permite să precizăm că el trebuia să fi aparținut unui bărbat matur.

Principalele caracteristici antropologice

Craniul neural al scheletului nr. 2 de la Lețcani, deși reprezentat numai printr-o calotă incompletă, prin simetrie s-a putut stabili că aceasta era de tip hiperdolicocran (70,00). Fruntea este oblică și îngustată, prezentînd un relief supraorbital pronunțat. Forma craniului în norma verticală este elipsoidă. Occipitalul este bombat și prezintă un relief slab (gr. 1).

Scheletul postcranian prezintă un relief pronunțat, ceea ce indică o musculatură dezvoltată. Femurul este hiperplatimer (72,22), dar tibiile sînt mezocneme (69,70).

Talia (calculată după metoda lui Manouvrier) este de 180 cm, ceea ce reprezintă o talie masculină înaltă.

Diagnoza. Calota craniană hiperdolicocrană, de formă elipsoidă, corelată cu talia foarte înaltă de 180 cm, ne îndreptățește să considerăm că acest individ prezenta poate unele afinități cu tipul nordic. Lipsa masivului facial nu ne permite însă să adîncim diagnoza.

SCHELETUL Nr. 3

Fiind reprezentat numai prin cîteva fragmente craniene care nu au permis restaurarea, dat fiind discontinuitatea lor, și printr-o mică porțiune de mandibulă, nu se pretează unui studiu.

II. STUDIUL ANTROPOLOGIC AL SCHELETELOR APARȚINÎND HALLSTATTULUI TIMPURIU

Aceste schelete au fost scoase la iveală cu ocazia săpăturilor arheologice executate la Holboca-Iași, sub conducerea lui Vlad Zirra. Ele sînt în număr de cinci, dintre care trei de copil (nr. 1, 2, 3) și două de adult (nr. 7 și 27).

Scheletele de copil, nepretîndu-se unei analize tipologice, nu vor face obiectul unui studiu, ci vom prezenta numai o scurtă caracterizare a lor. Ceea ce ținem să subliniem de la început este faptul că calotele craniene ale tuturor acestor copii sînt fie hiperdolicocrane, fie doliocrane și, chiar dacă indicele cefalic este variabil în timpul creșterii, el nu s-ar fi putut modifica din dolico- în brahocran, ci cel mult ar fi putut varia către mezocranie.

SCHELETUL Nr. 1

Acest schelet este reprezentat prin o calotă craniană, două femure, două fragmente de tibii, un fragment de humerus și un fragment de cubitus.

Vîrsta acestui copil nu a putut fi precizată, neposedînd nici un fragment din maxilarele sale. Judecînd după lungimea femurului, am putea aprecia vîrsta de 8—9 ani, dar diametrul antero-posterior al craniului, foarte mare, ne obligă să păstrăm mari rezerve în această privință.

Indicele cefalic al craniului acestui copil este hiperdolicocran (69, 48), prezentînd un diametru antero-posterior deosebit de lung pentru un copil, de 190 mm, și un diametru transversal de 132 mm.

SCHELETUL Nr. 2

Este reprezentat prin calota craniană, prin fragmente din masivul facial și din mandibulă, cît și prin cîteva porțiuni de tibii și de coxale.

Vîrsta acestui copil trebuia să fi fost în jurul a 8—9 ani, întrucît incisivul I este pe cale de apariție. Indicele cefalic este de categorie dolicocrană (73, 71), rezultat dintr-un diametru longitudinal de 175 mm și un diametru transversal de 129 mm.

SCHELETUL Nr. 3

Din acest schelet ne-au parvenit următoarele piese osoase: fragmente din calota craniană și din masivul facial, porțiuni din femure, din tibii și din humerusuri.

În ceea ce privește vîrsta acestui copil putem spune că el era sub șapte ani, întrucît M_1 definitiv nu a apărut și se prezintă ca un mugure foarte mic la baza molarului de lapte.

Indicele său cefalic este tot dolicocran (73,41), rezultat dintr-un diametru longitudinal de 173 mm și un diametru transversal de 127 mm.

SCHELETUL Nr. 7

Inventarul osteologic

Craniul acestui schelet, în urma restaurării, prezintă puține lipsuri; este absentă baza sa și o mică porțiune din maxilarul superior. Din mandibulă lipsește treimea sa dreaptă. Din restul scheletului singurul os lung întreg este cubitusul stîng. Femurele sînt lipsite de epifizele inferioare. Sînt prezente de asemenea și cîteva fragmente din humerusul drept și cîteva vertebre.

Sexul și vîrsta

Scheletul nr. 7 a aparținut cu probabilitate unei femei. Aprecierea vîrstei acestei femei reprezintă însă o problemă dificilă. Astfel, în timp ce suturile craniene, toate larg deschise, indică o vîrstă de maximum 30 de ani, situația

alveolelor dentare și a marginii alveolare ne îndreptățește să considerăm că avem de-a face cu un individ mult mai bătrîn.

În adevăr, examinînd jumătatea din maxilarul superior, constatăm că dinții sînt toți căzuți din alveole, alveolele sînt complet închise, iar marginea alveolară este atît de tocită, încît ea a ajuns la nivelul bolții palatine. Aceeași situație o prezintă și dinții de pe falca inferioară, cu excepția incisivilor, ale căror alveole nu sînt încă complet obliterate. Acest fapt ne indică că individul căruia i-a aparținut

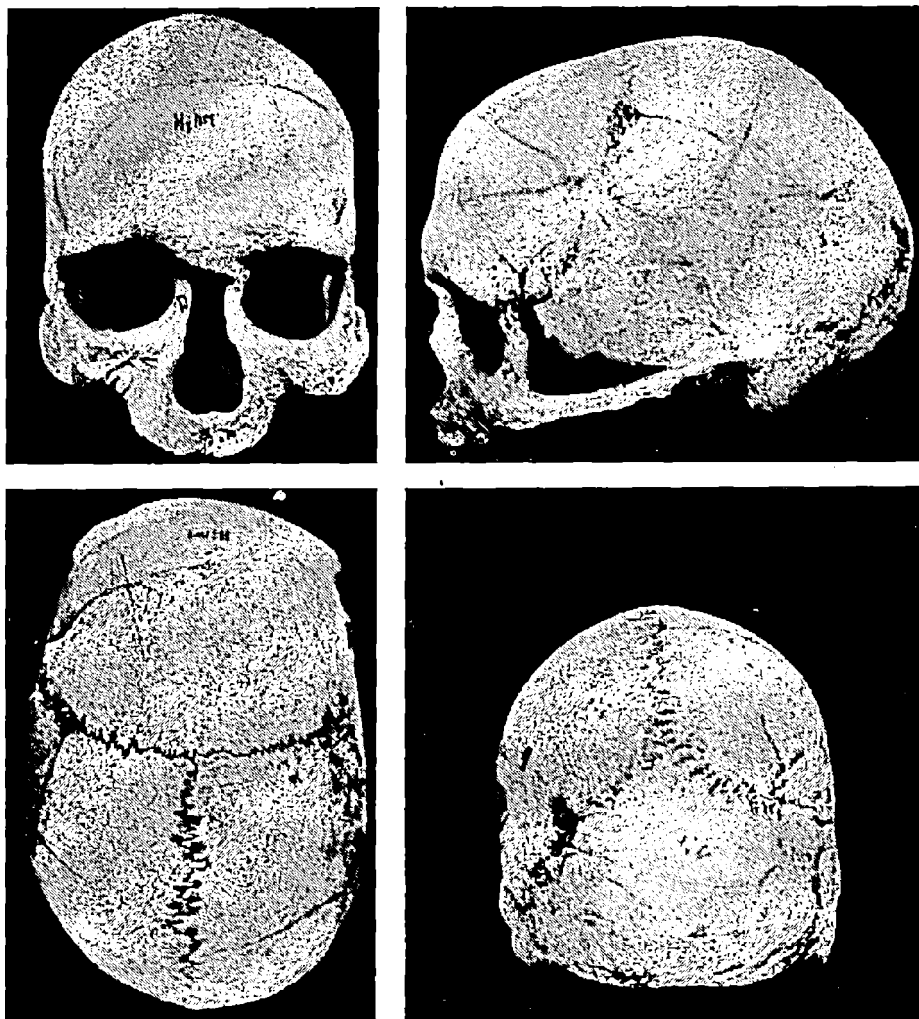

Fig. 4. — Craniul scheletului nr. 7 de la Holboca (Hallstatt timpuriu).

scheletul nr. 7 pierduse dinții cu mult înainte de moarte și că pierderea lor s-a făcut aproape concomitent sau la mică distanță unii față de alții. Pierderea aproape simultană a dinților s-ar putea explica printr-o paradentoză, ceea ce n-ar constitui un caz excepțional nici pentru un individ tînăr. Ceea ce ne surprinde însă la un individ neînaintat în vîrstă este resorbția totală a marginii alveolare, care subînțelege un timp destul de îndelungat scurs după pierderea dinților. Maladia s-a instalat deci la o vîrstă precoce, ceea ce reprezintă o excepție pentru această epocă, cînd afecțiunile dentare — se știe prea bine — erau rar întîlnite.

Principalele caracteristici antropologice

Craniul neural al acestui schelet este lung (192 mm) și foarte îngust (128 mm), ceea ce dă un indice cefalic accentuat hiperdolicocean (66,67). Indicele auriculo-bregmatic longitudinal este de tip ortocran (59,90), în timp ce cel auriculo-bregmatic transversal este de tip acrocran (89,84). Privit în norma verticală, craniul este perfect elipsoid, iar în norma occipitală este în formă de casă înaltă

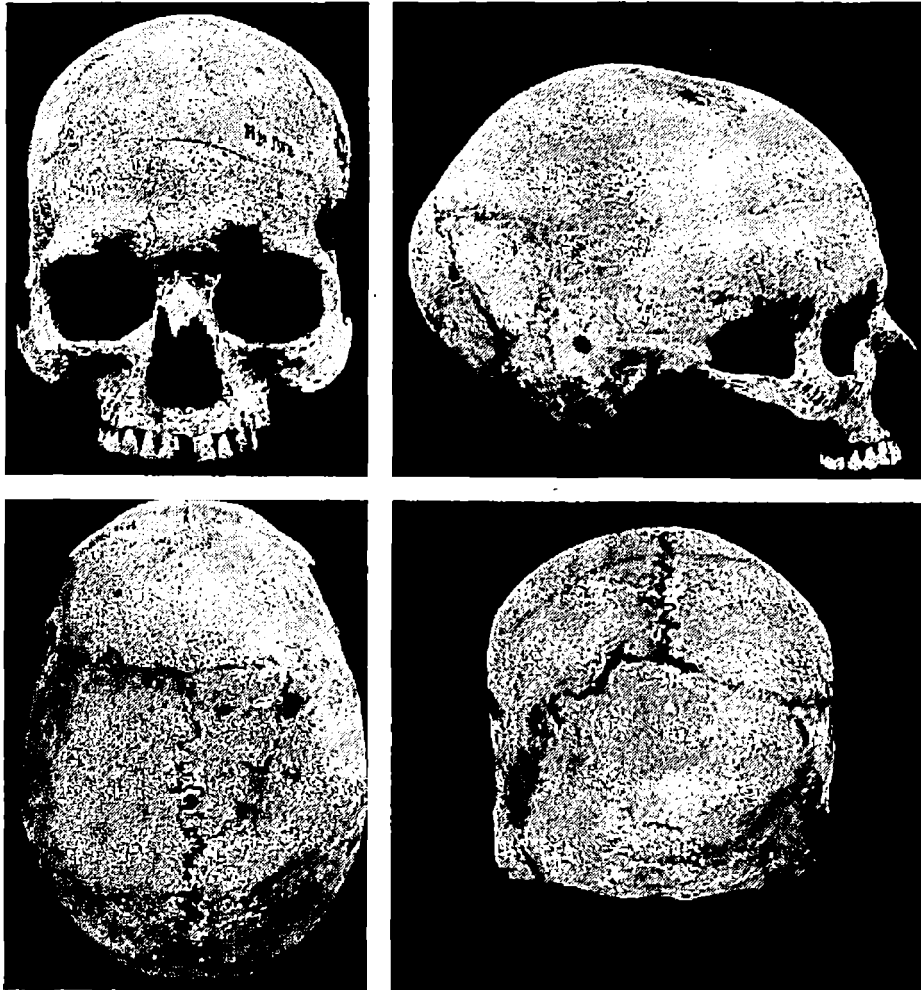

Fig. 5. — Craniul scheletului nr. 27 de la Holboca (Hallstatt timpuriu).

spre cort. Fruntea este ușor oblică și de tip metriometop (75,78). Relieful glabelar este de gradul 2, iar cel occipital de asemenea de gradul 2.

Masivul facial prezintă un indice facial la limita dintre categoria mezenă cu cea leptenă (54,33), dar întrucât marginea alveolară este mult roasă din cauza pierderii dentiției în timpul vieții, rezultă că fața trebuia să fi fost inițial mult mai înaltă. Orbitalele sînt înalte dar și largi, ceea ce dă un indice orbital de tip mezoconc (80,00). Indicele nazal intră în categoria mezorină (48,15). Profilul carenei nazale nu poate fi precizat, lipsind oasele nazale. Totuși utilizînd metoda

întrebuințată de savantul sovietic V. P. Iakimov¹, se poate aprecia planul oaselor nazale după dispoziția apofizelor ascendente ale maxilarului superior. În cazul de față dispoziția apofizelor ascendente arată că nasul era probabil destul de proeminent. Fosa canină este foarte slabă.

Scheletul postcranian, așa cum am văzut, este reprezentat prin puține piese osoase. Femurele prezintă însă caractere interesante consistînd nu numai într-o hiperplatimerie de un grad rar întîlnit (57,89), dar totodată această aplatizare antero-posterioară se continuă de-a lungul diafizei, astfel încît la nivelul său median căpătăm un indice de secțiune de 75,00, ceea ce reprezintă o valoare egală cu a unui indice din porțiunea superioară a diafizei de categorie platimeră. Pilastrul este complet absent, dar relieful subtrohanterian este bine pronunțat, existînd un al treilea trohanter frumos conturat. Din nefericire nu ne-a parvenit nici un fragment de tibie și deci nu putem ști care a fost morfologia acestui os.

Talia, calculată după cubitus, singurul os întreg, este de 172 cm, deci o talie înaltă.

Diagnoza. Talia înaltă de 172 cm corelată cu forma elipsoidă și de tip hiperdolicocran a calotei, precum și cu fața înaltă și îngustă, cu orbitele de tip mezoconc, ne indică că sîntem în prezența unui tip cu puternice afinități nordice. Poziția malarelor însă lasă să se întrevadă prezența unei ușoare influențe cromagnoidă.

SCHELETUL Nr. 27

Inventarul osteologic

Din fragmentele craniene s-a putut restaura craniul în bune condiții, fiind lipsit doar de o parte din baza sa și de malarul stîng. Mandibula este întregă. Din restul scheletului ne-au parvenit în întregime oasele lungi ale membrilor, cocsalul drept incomplet, un scafoid, un astragal și cîteva vertebre.

Sexul și vîrsta

Acest schelet a aparținut cu probabilitate unui bărbat. În ceea ce privește vîrsta, dat fiind faptul că M3 nu a apărut la falca inferioară de ambele părți (nu știm care este situația falcii superioare întrucît regiunea lui M3 este pierdută), dar că totodată toate cartilajele de creștere ale oaselor lungi sînt închise, presupunem că individul căruia i-a aparținut acest schelet atinsese de curînd vîrsta de 20 ani. Dentiția aproape deloc erodată și examinarea suturilor ne conduc la aceeași concluzie.

Principalele caracteristici antropologice

Craniul neural al scheletului nr. 27 prezintă un indice cefalic dolicocran la limită cu categoria hiperdolicocrană (70,74). Înălțimea sa auriculo-bregmatică, raportată la lungime, dă un indice vertico-longitudinal ortocran (59,57), iar raportată la lărgime, un indice vertico-transversal metriocran (84,21). Fruntea este de

¹ V. P. Iakimov, *Дополнительные расодиагностические признаки на черепе* (Extras).

Fig. 6. — Holboca (Hallstatt timpuriu); oasele membrului inferior, 1-2, femurele scheletului nr. 7; femurele (3) și tibiile (4) scheletului nr. 27. |

tip eurimetop (91,43). Relieful cranian este mijlociu dezvoltat, relieful glabelar fiind de gradul 2, iar cel occipital de gradul 1. Norma verticală a craniului este de aspect ovoid alungit, iar cea occipitală în formă de casă.

Masivul facial este îngust dar foarte jos, ceea ce se reflectă și în indicele facial de tip eurien (47,15). Orbitale largi dar joase sînt de tip cameconc (70,45). Indicele nazal se plasează la limita dintre categoria mezorină și cea camerină (50,98). Carena oaselor nazale este pronunțat convexă. Mandibula este gracilă și prezintă un menton sub formă de buton.

Dinții, atît la falca superioară, cît și la cea inferioară, nu sînt erodați, dat fiind vîrsta tînăra a acestui individ. De remarcăt permanentizarea lui M.1 de lapte la falca inferioară, care prezintă totodată și carie dentară. De asemenea prezintă carie dentară și M.2 la falca inferioară.

Scheletul postcranian se caracterizează în primul rînd printr-un relief extrem de accentuat care denotă o mare dezvoltare a musculaturii. Femurele, cu un pilastru mijlociu de dezvoltat (104,00), sînt hiperplatimere (71,48) și prezintă o fosă hipotrohanteriană extrem de accentuată, formînd o adevărată gutieră. Este prezent și al treilea trohanter. Tibiile sînt mezocneme (67,65), dar locul de inserție al tibialului anterior determină un șanț mărginit de o creastă extrem de bine reliefată. Cubitusurile prezintă și ele suprafețele de inserția mușchilor respectivi accentuat exprimate. De remarcăt prezența unei caneluri a peroneului mai rar ntîlnită la populațiile din această epocă.

Talia, calculată după metoda Manouvrier, este de 161 cm.

Diagnoza. Acest schelet constituie un bun reprezentant al tipului mediteranoid la care s-au păstrat unele elemente cromagnoide. În adevăr, marea lui gracilitate, talia submijlocie pentru un bărbat (161 cm), craniul doliocran spre hiperdolioscran pledează pentru încadrarea individului căruia i-a aparținut acest schelet în tipurile mediteranoide. În schimb forma joasă a orbitelor, mica înălțime a feței, forma nasului, ne indică că el a păstrat încă influențe serioase ale tipului cro-magnon în sens larg. L-am putea deci integra în tipul atlantomediterranoid.

CONCLUZII

Dacă ne referim la scheletele aparținînd culturii Noua care fac obiectul studiului de față, atît cele descoperite la Cîrtești-Piatra Neamț, cît și cele de la Lețcani, putem spune că toate acestea se caracterizează în primul rînd prin craniile de tip dolioscran.

Este adevărat că exclusivă prezența a formelor dolioscrane constatată aici, dat fiind numărul mic de schelete avute la dispoziție, nu ne poate permite să caracterizăm populația din această regiune. Bogata serie de schelete de la Trușești, aparținînd tot culturii Noua, în curs de studiu¹, vine în sprijinul datelor obținute în lucrarea de față și ne permite astfel să considerăm neîndoielnică preponderența dolioscraniei pentru populația culturii Noua din Moldova. În adevăr, aceasta din urmă reprezentată prin 103 schelete dintre care 35 de adulți, cu craniile studiabile biometric, cuprinde un singur brachicran și acesta încă la limită cu mezocrania.

¹ O. Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*, sub tipar.

Din punct de vedere tipologic scheletele de la Piatra Neamț și Lețcani prezintă elementul mediteranoid mai puternic reprezentat decât la Trușești, la care tipul protonordic este cel care predomină.

Dacă ne referim acum la scheletele aparținând culturii Noua din Ardeal (Cluj, str. Banatului)¹ constatăm o situație diferită, față de cea găsită de noi în Moldova. Astfel, din cele 13 cranii din str. Banatului, studiate biometric, cinci sînt brachicrane, ceea ce reprezintă un procent de 38%. Astfel s-ar părea că celor două aspecte ale culturii Noua, celui ardelean și celui moldovean, care par întrucîtva diferite pe plan arheologic, le corespunde și o diferență pe plan antropologic.

Dat fiind stadiul actual al cercetărilor antropologice asupra triburilor din epoca bronzului, cauza acestei diferențe, cît și afinitățile populației culturii Noua nu le putem deocamdată suficient preciza. Ceea ce putem spune de pe acum cu privire la triburile culturii Noua din Moldova este că în componența lor era bine reprezentat tipul mediteranoid cît și cel nordic la care se adaugă încă unele trăsături vechi cromagnoide. Prezența acestor elemente ale tipului protoeuropoid atenuat s-ar putea datoră populației caracterizate prin mormintele cu ocră² ce a trăit pe teritoriul țării noastre la sfîrșitul neoliticului și care s-au putut transmite în mod indirect poate prin populația culturii Sărata Monteoru³. Aceasta din urmă, însă, nu a făcut obiectul decât al unui studiu parțial și cu caracter preliminar. Ceea ce se poate spune deocamdată despre această populație este că și aici ca și la populația culturii Noua din Moldova predomină elementul dolico-mezocran, întrucît din seria de 44 de cranii studiate pînă acum, numai 7 sînt brachicrane. Din nefericire, seria Sărata Monteoru nu a fost cercetată și din punct de vedere tipologic. Judecînd însă după planșele publicate în lucrare, precum și după un alt craniu aparținînd acestei culturi, și provenind din stațiunea cu același nume, constatăm aici prezența unor elemente ale tipului protoeuropoid atenuat, a căror importanță în componența antropologică a populației Monteoru rămîne să fie precizată.

Deosebit de necesară pentru stabilirea unor concluzii mai largi ar fi fost cunoașterea antropologică a populațiilor ce au precedat în timp populația culturii Noua din Ardeal, așa cum este aceea a culturii Wittenberg. Din nefericire, schelete aparținînd acestei culturi nu sînt cunoscute.

În tot cazul, noi știm acum că elementul brachicran intra în componența antropologică a triburilor culturii Otomani⁴ și nu este exclus ca prezența unui mare număr de brachicrani la triburile culturii Noua din Ardeal să se datorească, printre altele, și influenței triburilor culturii Otomani.

¹ I. G. Russu, M. Șerban, N. Motioc, T. Farkaș, loc. cit., în *Morfologia normală și patologică*, 1958, p. 61—131.

² A se vedea lucrările: G. F. Debeț, *Палеоантропология СССР*, Moscova-Leningrad, 1949; O. Necrasov și M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Holboca-Iași*, în *PAn.*, III, 1957, p. 73—147; O. Necrasov și M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Brăilița*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 75—88; O. I. Necrasov și

M. Cristescu, *К изучению антропологических типов румынского неолита в начале палеометаллической эпохи*, în *SAп.*, 2, 1959; *Антропологическое исследование окрашенных костяков из комплекса могил с охрой в Главаништу Веки, Корлатень и Стойкань Четэцуя*, în *SAп.*, 4, 1958, p. 133—146.

³ E. Repciuc et Al. Gheorghiu, loc. cit., în *Recueil d'études médicales*, p. 109, 167.

⁴ O. Necrasov și M. Cristescu, loc. cit., în *PAn.*, IV, sub tipar.

Credem că cercetările ulterioare pe colecții bogate aparținând diverselor culturi ale epocii bronzului vor permite ca antropologia să-și poată aduce aportul ei în problema genezei triburilor culturii Noua.

În ceea ce privește scheletele aparținând Hallstattului timpuriu studiate aici, așa cum am văzut deja, sînt în număr de cinci, dintre care numai două de adult, restul de trei fiind de copii și deci nepretîndu-se unui studiu tipologic, dar permițîndu-ne unele concluzii.

Deși numărul acesta mic de schelete nu ne permite să caracterizăm populația hallstattiană din Moldova, el ne oferă totuși indicații ce ne apar cu atît mai necesare, cu cît am văzut deja că cunoașterea populației hallstattiene din țara noastră este deosebit de lacunară.

Faptul cel mai semnificativ care rezultă din studiul de față este omogenitatea craniilor studiate aici, din punct de vedere al indicelui cefalic. În adevăr, așa cum am văzut, atît craniile de adult cît și craniile de copil de la Holboca sînt dolico- sau hiperdolico-crane. Acestei omogenități din punct de vedere al indicelui cefalic nu-i corespunde însă și o omogenitate tipologică. Astfel, în timp ce unul din scheletele de adulți (nr. 27) prezintă un interesant amestec de caractere mediteranoide și cromagnoide, la celălalt schelet (nr. 7), pe un fond nordic se adaugă de asemenea caractere cromagnoide. De notat că elementul protoeuropoid pare a fi aici și mai atenuat decît la populația din cultura Noua. Celelalte cranii fiind de copii, chiar dacă ne pot da indicații asupra indicelui cefalic, nu permit însă o caracterizare tipologică.

Este interesant de menționat că această omogenitate din punct de vedere al indicelui cefalic de la Holboca nu se întîlnește și în alte serii hallstattiene descoperite la noi în țară. Astfel, dintre cele cinci cranii de la Zimnicea ¹, numai unul singur este doliocran, două fiind brachicrane și două mezocrane. În seria hallstattiană mai tîrzie de la Gogoșu ², compusă din nouă cranii, elementul doliocran reprezintă de asemenea o minoritate, patru fiind brachicrane, patru mezocrane și unul doliocran. Seria de la Balta Verde ³ datînd și ea dintr-un Hallstatt mai tîrziu este și ea foarte amestecată, șase cranii fiind doliocrane, două brachicrane și două mezocrane. Comparînd acum din punct de vedere tipologic seria noastră de la Holboca cu cea de la Zimnicea, constatăm în primul rînd că la aceasta din urmă există componența alpină, în timp ce la prima ea este cu totul absentă. Ceea ce este comun ambelor serii, este însă prezența amestecului de caractere mediteranoide cu cele cromagnoide.

În ceea ce privește seriile de la Gogoșu și Balta Verde, ele nu au făcut obiectul unui studiu tipologic aprofundat din partea autorului. Totuși acesta conchide asupra unei predominanțe a tipului dinaric, care iarăși este cu totul absent în seria noastră de la Holboca.

Este adevărat că, caracterul exclusiv doliocran al seriei hallstattiene studiate de noi, dat fiind insuficiența sa numerică, nu exclude posibilitatea ca în componența populației hallstattiene de la Holboca să fi intrat și elementul brachicran.

Totuși este cu totul posibil ca, dat fiind absența elementului brachicran din materialul de la Holboca pe de o parte, și pe de altă parte, preponderența

¹ Abdalla Kalanga, *loc. cit.*, manuscris.

² N. Harasim, *loc. cit.*, în *PAn.*, III.

³ *Ibidem.*

sa în materialul de la Zimnicea, Gogoşu, Balta Verde, populaţia hallstattiană din Moldova să se fi dezvoltat sub alte influenţe decât populaţia cealaltă contemporană din Muntenia. Dealtfel între seria studiată de noi din Moldova şi cele studiate din Muntenia exista şi un decalaj în timp, prima situându-se la începutul Halstattului iar cele de-al doilea fiind mai târzii.

MARIA CRISTESCU

Tabel

Nr. Martin	Caracterul	BRONZ (Noua)			HALLSTATT TIMPURIU				
		Ciritei Nr. 2 adult ♀	Leţcani Nr. 1 matur ♀	Leţcani Nr. 2 matur ♂	Holboca Nr. 1 infans II	Holboca Nr. 2 infans I	Holboca Nr. 3 infans I	Holboca Nr. 7 matur ♀	Holboca Nr. 27 adult ♂
1	gl-op	181	186	198	190	175	173	192	188
8	eu-eu	135	134	139	132	129	124	128	133
17	ba-b	132	—	—	—	—	—	—	137
20	po-b	110	110	—	—	—	—	115	112
5	n-ba	99	—	—	—	—	—	117	113
9	ft-ft	103	100	—	—	—	—	97	95
40	pr-ba	97	—	—	—	—	—	100	113
45	zy-zy	124	127	—	—	—	—	127	123
48	n-pr	70?	68	—	—	—	—	69	58
54	al-al	—	—	—	—	—	—	26	26
55	n-ns	—	—	—	—	—	—	54	51
51	mf-ek	40	40	—	—	—	—	40	44
52	înălţ.orb.	30	30	—	—	—	—	32	31
72	ung.prof.fac.	88	88	—	—	—	—	89	80
8:1	ind.cefalic	74.59	72.04	70.71	69.48	73.71	73.41	66.67	70.74
17:1	ind.vert-long.	72.93	—	—	—	—	—	—	72.87
17:8	ind.vert-transv	97.78	—	—	—	—	—	—	102.24
20:1	ind.por-br.long.	61.11	59.	—	—	—	—	59.90	59.57
20:8	ind.por-br.transv	81.48	82.0914	—	—	—	—	89.84	84.21
9:8	ind.front.transv.	76.30	74.63	—	—	—	—	75.78	71.43
40:5	ind.proc.feţei.	97.98	—	—	—	—	—	85.47	100.00
48:45	ind.facial	56.45	52.18	—	—	—	—	54.33	47.15
54:55	ind.nazal	—	—	—	—	—	—	48.15	50.98
52:51	ind.orbital	75.00	75.00	—	—	—	—	80.00	70.45
	nor.vertic.	ovoid	ovoid	elipsoid	—	—	—	elipsoid	ovoid
	nor.occip.	casă	casă	—	—	—	—	casă-cort	casă
	rel.glabel	1	2	3	—	—	—	2	2
	rel.occipit.	0	2	1	—	—	—	2	1
	apert.pirif	?	?	—	—	—	—	antr.	antr.
	Talia	—	—	180	—	—	—	172	161
	ind.platimer	72.41	75.00	72.22	—	—	—	57.89	71.88
	ind.pilastr.	92.00	90.00	115.38	—	—	—	78.13	104.00
	ind.platicn.	71.43	—	69.70	—	—	—	—	67.65
	rel.substroh.	—	creastă subtroh.	creastă subtroh.	—	—	—	troh. 3	troh. 3 creas sub
	ep.sup.tibiei	?	?	?	—	—	—	retrov. faţet	retrov. faţete
	ep.inf.tibiei	?	?	?	—	—	—	supl.	supl.

К АНТРОПОЛОГИЧЕСКОМУ ИЗУЧЕНИЮ КОСТЯКОВ КОНЦА БРОНЗОВОГО ВЕКА (КУЛЬТУРА НОУА) И НАЧАЛА ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА В МОЛДОВЕ

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа представляет собой антропологическое исследование костяков двух различных эпох: конец бронзового века (культура Ноуа), и гальштатский период.

1. *Скелеты, восходящие к культуре Ноуа*, обнаружены в двух местностях: Чиритей — Пятра-Нямц и Лецкань.

Скелеты из Чиритей были найдены при раскопках, произведенных Археологическим музеем гор. Пятра-Нямц. Найдено три скелета, причем два из них (№ 1 и 2) были обнаружены в общем погребении (№ 11), а третий — в отдельности.

Исследовать можно было только один из костяков (№ 1), поскольку два других (ребенка лет 8—9 и взрослого) представлены лишь несколькими обломками длинных костей.

Костяк № 1 из Чиритей принадлежал взрослой женщине в возрасте 30 лет. Средних размеров, с овоидным черепом долихокранного типа и выпуклым затылком, с лицом типа лептен, с узкой нижней челюстью с хорошо очерченным острым подбородком, этот костяк представляет явные признаки средиземноморского типа. Форма прямоугольных и низких глазниц, как и некоторая фронтализация скуловых костей дополняют этот преимущественно средиземноморский тип некоторыми чертами кроманьонского влияния (рис. 2).

Три костяка из Лецкани были переданы автору исследователями Н. и Е. Захария.

Костяк № 1 принадлежит взрослой женщине в возрасте 35—40 лет. Вероятно среднего роста (судя по имеющимся обломкам бедренной кости), с черепом выраженного долихокранного типа, овоидной формы с выпуклым затылком, с лицом типа мезен с углубленной собачьей ямкой и нижней челюстью с хорошо очерченным подбородком, этот скелет характерен для средиземноморского типа, представляя в то же время и некоторые черты кроманьонского влияния, в частности, в форме прямоугольных и низких глазниц (рис. 3).

Костяк № 2 принадлежит взрослому мужчине. Поскольку череп лишен лица, невозможно уточнить диагноз. Все же сочетание гипердолихокранной черепной коробки эллиптической формы с высоким ростом (180 см) позволяет предположить, что он имел сходство с северным типом.

Скелет № 3 представлен лишь несколькими костными фрагментами, что не позволяет дать его точную характеристику.

Как можно заметить, все исследованные здесь костяки, принадлежащие к культуре Ноуа, отличаются черепами долихокранного типа и с типологической точки зрения представляют смешение протоевропеоидных признаков со средиземноморскими или северными.

Разумеется, малое число имевшихся в распоряжении автора скелетов недостаточно, чтобы, судя только по ним, охарактеризовать носителей культуры Ноуа в Молдове. Однако при сопоставлении результатов настоящей работы с данными исследования многочисленных костяков культуры Ноуа в Трушешть (исследования О. Некрасовой и М. Кристеску) наблюдается сходство с точки зрения черепного указателя. Действительно, из 35 биометрически исследованных черепов из Трушешть лишь один является брахицефалическим, приближающимся к мезоцефалической форме.

В отличие от находок в Молдове краниологическая серия из Клуза (ул. Банатулуй) свидетельствует о более значительном брахицефалическом составе племен культуры Ноуа в Трансильвании: 5 из 13 изученных И. Г. Руссу и его сотрудниками черепов были брахицефалическими.

Это, повидимому, указывает на то, что двум археологически различным обликам культуры Ноуа, соответствует и известная разница в антропологическом составе.

На настоящем этапе антропологического исследования племен бронзового века нельзя еще уточнить ни причин различий, ни причин сходства племен культуры Ноуа. О племенах культуры Ноуа в Молдове уже теперь можно сказать, что их состав был хорошо представлен средиземноморским и северным типами, в которых еще сохранились кроманьонские черты. Наличие последних, быть может, обусловлено племенами, характеризовавшимися погребениями, засыпанными красной охрой и жившими на территории РНР в конечный период неолита. Они могли косвенно передать указанные элементы, возможно, через обитателей культуры Монтеору, которые, будучи преимущественно долихо-мезоцефалами, представляли сравнительно сильный протоевропеоидный составной элемент.

Что касается обитателей Трансильвании, предшествовавших культуре Ноуа, то известны лишь черепа из Пира, относящиеся к культуре Отомани. Они показывают, что в составе этого населения был хорошо представлен брахицефалический элемент. Не исключено, что больший процент брахицефалов среди племен культуры Ноуа, между прочим, был обусловлен и влиянием племен культуры Отомани.

Вопрос о происхождении племен культуры Ноуа может быть разрешен лишь после углубленного изучения богатых коллекций костяков, принадлежащих носителям различных культур бронзового века.

II. *Скелеты раннегалльштаттского времени* из Холбоки представлены пятью экземплярами. Три из них принадлежат детям, два — взрослым индивидуумам.

Костяки детей (№№ 1, 2 и 3) имеют черепа долихоцефалического либо гипер-долихоцефалического типа.

Из двух остальных скелетов один принадлежит взрослой женщине (№ 7), а другой — взрослому мужчине (№ 27).

Костяк № 7 высокого для женщины роста (172 см) имеет эллиптический и гипер-долихоцефалический череп (66, 67), высокое, узкое лицо, прямоугольные и низкие глазницы, мезоринный нос, что указывает на тип с сильно выраженным северным влиянием. Однако положение скуловых костей выявляет также и слабое влияние кроманьонского элемента (рис. 5).

Костяк № 27, тонкокостный, ниже среднего для мужчины роста (161 см) с ярко выраженным долихоцефалическим черепом (70, 74), с низким лицом, прямоугольными низкими глазницами и выступающим, с горбинкой носом, хорошо представляет средиземноморский тип, в котором, однако, сохранились еще кроманьонские элементы (рис. 3).

Отсюда следует, что все галльштаттские костяки из Холбоки, как детские, так и принадлежащие взрослым, имеют ярко выраженные долихоцефалические черепа и, даже если бы черепной показатель первых мог измениться с ростом, он не мог бы достигнуть категории брахицефалических.

Интересно, что отмеченная в Холбоке однородность черепного показателя не встречается в других открытых в РНР галльштаттских сериях Мунтении (Зимница, Гогошу, Балта Верде), в которых, напротив, часто наблюдаются черепа брахицефалического типа.

Полное отсутствие брахицефалического элемента в археологическом материале из Холбоки, с одной стороны, и то, что он часто встречается в материале с дунайского побережья, с другой стороны, позволяют предположить, что галльштаттское население Молдовы развивалось под разными влияниями, чем современное ему население Мунтении. Недостаточное количество имевшихся в распоряжении автора костяков не дает возможности вывести окончательные заключения.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Череп скелета № 1 из Чиритей — Пятра-Нямц (культура Ноуа); череп скелета № 1 из Лецкань (культура Ноуа); 3, череп скелета № 27 из Холбоки (раннегалльштаттский период).

Рис. 2. — Череп скелета № 1 из Чиритей — Пятра-Нямц (культура Ноуа).

Рис. 3. — Череп скелета № 1 из Лецкань (культура Ноуа).

Рис. 4. — Череп скелета № 7 из Холбоки (раннегалльштаттский период).

Рис. 5. — Череп скелета № 27 из Холбоки (раннегалльштаттский период).

Рис. 6. — Холбока (раннегалльштаттский период); кости нижней конечности; 1—2, бедренные кости скелета № 7; бедренные (3) и большие берцовые кости (4) скелета № 27.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE ANTHROPOLOGIQUE D'UN GROUPE DE SQUELETTES DE LA FIN DE L'ÂGE DU BRONZE (CIVILISATION DE NOUA) ET DU DÉBUT DE L'ÂGE DU FER EN MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Cet article comprend l'étude anthropologique de squelettes appartenant à deux époques différentes; la fin de l'époque du bronze (civilisation de Noua) et le début du Hallstatt.

I. Les squelettes appartenant à la civilisation de Noua proviennent de deux localités: Ciritei-Piatra Neamț et Lețcani.

Les squelettes de Ciritei sont au nombre de trois: deux découverts dans la même tombe (n° II) et le troisième dans une tombe individuelle. Le seul d'entre eux qui permet une étude anthropologique est le squelette n° 1. Quant aux deux autres — appartenant l'un à un enfant de 8 à 9 ans, l'autre à un adulte — seulement quelques fragments d'os longs ont été conservés.

Le squelette n° 1 de Ciritei a appartenu à une femme adulte, de 30 ans, de taille moyenne, ayant un crâne ovoïde, de type dolichocrâne, à occipital bombé, un massif facial du type leptène, une mandibule étroite avec un menton pointu et bien dessiné. Ce squelette présente donc des traits bien marqués du type méditerranéen. Les orbites rectangulaires et basses, ainsi qu'une certaine frontalisation des malaires, confèrent à cet exemplaire predominant méditerranéoïde certains traits cro-magnoïdes (fig. 2).

Les squelettes de Lețcani sont au nombre de trois.

Le squelette n° 1 a appartenu à une femme d'âge mûr, de 35 à 40 ans, de taille probablement moyenne (à en juger d'après le fragment de fémur conservé) ayant un crâne ovoïde, dolichocrâne prononcé, à l'occipital moyennement bombé, une face du type mésène, une fosse canine profonde, un menton bien dessiné. Ce squelette s'encadre dans le type méditerranéoïde, tout en présentant certains caractères cro-magnoïdes, tels que des orbites basses à forme rectangulaire (fig. 3).

Le squelette n° 2 a appartenu à un homme d'âge mûr. Le crâne étant dépourvu de son massif facial, le diagnose est difficile. Pourtant l'association d'une calotte crânienne hyperdolichocrâne, de forme éllipsoïde, à une taille haute (180 cm), confère à cet individu des affinités avec le type nordique.

Quant au squelette n° 3, toute caractérisation est impossible, car peu de fragments ont été retrouvés.

Ainsi que l'on peut voir, tous les squelettes de la civilisation de Noua examinés ici se caractérisent par des crânes de type dolichocrâne, présentant, du point de vue typologique, un mélange de traits protoeuropoïdes et de traits soit méditerranéoïdes, soit nordiques.

Il est évident que le nombre des squelettes examinés dans cet article est trop restreint pour permettre une caractérisation générale des représentants de la civilisation de Noua en Moldavie. Mais si l'on confronte les résultats obtenus par l'auteur avec ceux résultant de l'étude sur la riche série des squelettes de Trușești (O. Necrasov et M. Cristescu), appartenant à la civilisation de Noua, on constate que les indices céphaliques sont assez ressemblants. En effet, des 35 crânes de Trușești qui ont permis un examen biométrique, un seul est brachicrâne, à la limite de la mésocranie.

Par contre, la série craniologique de Cluj révèle, pour les tribus de la civilisation de Noua, une proportion de brachicéphalie importante, 5 crânes sur 13 étant brachicrânes. Ce fait semble indiquer qu'aux différences d'ordre archéologique existant entre les deux aspects de la civilisation de Noua, correspondent aussi des différences d'ordre anthropologique.

L'état actuel des recherches ne permet pas de préciser les causes de ces dissemblances. Tout ce que l'auteur peut affirmer, c'est que, chez les tribus de la civilisation de Noua de Moldavie, le type méditerranéoïde était assez bien représenté (notre série d'étude), ainsi que le type nordique, (Trușești) conservant encore des traits cro-magnoïdes. Ces derniers pourraient être attribués à la population des tombes à ocre, qui a vécu sur le territoire de la R.P. Roumaine à la fin du néolithique. La transmission a pu s'effectuer par l'intermédiaire de la civilisation de Monteoru, dont la population, dolicho-mésocranienne, présente un aspect protoeuropoïde assez prononcé.

En ce qui concerne les populations de l'époque du bronze de Transylvanie antérieures à la civilisation de Noua, l'on ne connaît que les crânes de Pir, appartenant à la civilisation

d'Otomani, de l'étude desquels il résulte que l'élément brachicrâne devait y être bien représenté. On pourrait supposer que le pourcentage plus élevé de brachicrânes dans les tribus transylvaines de la civilisation de Noua serait dû, entre autre, au tribus d'Otomani.

Mais le problème de l'origine des tribus de la civilisation de Noua ne pourra être solutionné que lorsque l'on aura une connaissance approfondie des populations des différentes civilisations de l'époque du bronze, basée sur l'étude d'un grand nombre de squelettes.

II. *Les squelettes datant du Hallstatt primitif de Holboca* sont au nombre de 5: 3 d'enfants et 2 d'adultes.

Les squelettes d'enfants (nos 1, 2, 3) ont des crânes du type dolichocrâne ou hyperdolichocrâne.

Les deux autres squelettes ont appartenu à une femme d'âge mûr (no 7) et à un homme adulte (no 27).

Le squelette no 7 est celui d'une femme de haute taille (172 cm), ayant un crâne ellipsoïde, hyperdolichocrâne (66,67), un massif facial allongé et étroit, les orbites du type mésoconche, le nez mésorrhynien. Il s'agit par conséquent d'un exemplaire à puissantes affinités nordiques. La position des malaires révèle également certaines influences cro-magnoïdes (fig. 4).

Le squelette no 27, appartient à un homme gracile, de taille sousmoyenne (161 cm), au crâne dolichocrâne prononcé (70,74), au massif facial court, aux orbites rectangulaires et basses, à l'arc nasale convexe: en somme il correspond assez bien à un type méditerranéoïde ayant encore des éléments cro-magnoïdes atténués (fig. 5).

En effet, tous les crânes de Holboca, tant ceux d'enfants que ceux d'adultes, présentent des crânes dolichocrânes (les premiers, même en faisant la part des variations de l'indice céphalique liées à la croissance, n'auraient jamais atteint les limites de la brachicranie).

L'auteur fait remarquer que cette homogénéité de l'indice céphalique, constatée à Holboca, ne se retrouve pas dans d'autres séries hallstattiennes découvertes en Valachie (Zimnicea, Gogoşu, Balta Verde), chez lesquelles, bien au contraire, les crânes de type brachicrâne sont fréquents.

Etant donné, d'une part l'absence totale de l'élément brachicrâne à Holboca, d'autre part, sa fréquence sur les bords du Danube, l'auteur — malgré le nombre réduit de squelettes, insuffisant pour tirer des conclusions définitives — estime que la population hallstattiennne de Moldavie s'est développée sous d'autres influences que celles plus ou moins contemporaines de Valachie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Crâne du squelette no 1 de Ciritei-Piatra-Neamţ (civilisation de Noua); crâne du squelette no 1 de Leţcani (civilisation de Noua); 3, crâne du squelette no 27 de Holboca (Hallstatt primitif).

Fig. 2. — Crâne du squelette no 1 de Ciritei-Piatra-Neamţ (civilisation de Noua).

Fig. 3. — Crâne du squelette no 1 de Leţcani (civilisation de Noua).

Fig. 4. — Crâne du squelette no 7 de Holboca (Hallstatt primitif).

Fig. 5. — Crâne du squelette no 27 de Holboca (Hallstatt primitif).

Fig. 6. — Holboca (Hallstatt primitif), os du membre inférieur: 1-2, fémurs du squelette no 7; 3, fémurs et 4, tibias du squelette no 27.